

STATE-FORMING PROCESSES IN VORONEZH REGION IN THE ERA OF THE UKRAINIAN REVOLUTIONS: KYIV'S REACTION

ABSTRACT

In the 20th and 21st centuries, revolutionary events in Ukraine resonated in the Voronezh region of Russia, where Ukrainians live compactly since the 17th century. In 1917-1921 a million of Ukrainians in this region supported the Ukrainian People's Republic (UNR) and wanted to unite with it. At the congresses of cities, districts, villages, meetings of public organizations, delegates adopted resolutions on unification with Ukraine and sent them to Kyiv. But the leaders of the Ukrainian People's Republic did not listen to the will of one million Ukrainians of the Voronezh region, therefore it became a part of Russia. In order to gain ground there, in the 1920s and early 1930s, Moscow carried out Ukrainization with the transfer of some schools, technical schools, colleges, press and theaters to Ukrainian language. During the Holodomor of 1932-1933, as a result of which almost 600,000 Ukrainians died in Voronezh region, all this was canceled. In the 1990s and 2000s, there was some revival in the humanitarian sphere: several Ukrainian classes were opened in schools of the region as well as two groups at the university. Also festivals of Ukrainian culture were held. But with the beginning of Russia's aggression against Ukraine in 2014, the Ukrainian movement in Voronezh Oblast faded out.

Key words: revolution, ukrainian movement, education, censorship, diaspora.

YURY BRYAZGUNOV
chief editor of "Molod Ukrainy"
newspaper, honored journalist
of Ukraine

უკრაინის რევოლუციების ეპოქაში სახელმწიფო ფორმირების პროცესები ვორონეჟის რეგიონში: კიევის რეაქცია

იური ბრიაზგუნოვი

გაზეთ „მოლოდ უკრაინის“ მთავარი რედაქტორი,
უკრაინის დამსახურებული ჟურნალისტი

აბსტრაქტი

მე-20 და 21-ე საუკუნეების უკრაინულმა რევოლუციურმა მოვლენებმა რეზონანსი გამოიწვია რუსეთის ვორონეჟის რეგიონში, სადაც უკრაინელები კომპაქტურად ცხოვრობენ მე-17 საუკუნიდან. 1917-1921 წლებში, ამ რეგიონში მილიონობით უკრაინელი მხარს უჭერდა უკრაინის სახალხო რესპუბლიკას (UNR) და სურდა მასთან გაერთიანება. ქალაქების, ოლქების, სოფლების კონგრესებზე, საზოგადოებრივი ორგანიზაციების შეხვედრებზე დელეგატებმა მიიღეს რეზოლუციები უკრაინასთან გაერთიანების შესახებ და გაგზავნეს კიევში. მაგრამ უკრაინის სახალხო რესპუბლიკის ლიდერებმა არ მოუხმინეს ვორონეჟის რეგიონის ერთი მილიონი

უკრაინელის ნებას, ამიტომ იგი რუსეთის ნაწილი გახდა. 1920-იან წლებში და 1930-იანი წლების დასაწყისში მოსკოვმა იქ ადგილის მოსაპოვებლად, ზოგიერთი სკოლის, ტექნიკური სასწავლებლების, კოლეჯების, პრესისა და თეატრების უკრაინულ ენაზე გადაყვანა და უკრაინიზაცია განახორციელა. 1932-1933 წლების ჰოლოდომორის დროს, რის შედეგადაც ვორონეჟის რეგიონში თითქმის 600 000 უკრაინელი დაიღუპა, ეს ყველაფერი გაუქმდა. 1990-იან და 2000-იან წლებში ჰუმანიტარულ სფეროში გარკვეული აღორძინება მოხდა: რეგიონის სკოლებში გაიხსნა რამდენიმე უკრაინული კლასი და უნივერსიტეტში ორი ფაკულტეტი. ასევე გაიმართა უკრაინული კულტურის ფესტივალები. მაგრამ 2014 წელს უკრაინის წინააღმდეგ რუსეთის აგრესიის დაწყებისთანავე, უკრაინული მოძრაობა ვორონეჟის ოლქში ჩაქრა.

საკვანძო სიტყვები: რევოლუცია, უკრაინული მოძრაობა, განათლება, ცენზურა, დიასპორა.

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ НА ВОРОНЕЖЧИНІ В ЕПОХУ УКРАЇНСЬКИХ РЕВОЛЮЦІЙ: РЕАКЦІЯ КИЄВА

ЮРІЙ БРІАЗГУНОВ

головний редактор газети «Молодь України»,
заслужений журналіст України

У XX і XXI століттях національно-визвольні революції в Україні мали резонанс і за її межами, зокрема – на сусідніх територіях, де компактно мешкають наші однокровні брати. В 1917-1921 рр. майже мільйонна спільнота українців Воронезького краю бзумовно

підтримала Українську Народну Республіку в її прагненні воз'єднати всі етнічні землі в єдину соборну національну державу. Потужні етнонаціональні процеси, спрямовані на зближення з Матір'ю-Україною, були й на Східному Подонні, зокрема – на Острогощині, де 25 квітня 1917 р. відбувся перший Український з'їзд цього повіту, делегати якого представляли 15 тамтешніх волостей, товариство «Просвіта», місцевих кооператорів тощо – всього 21 суб'єкт представництва. На жаль,

Острогозький, інші повіти Воронежчини з переважно українським населенням не були включені Центральною Радою (далі – ЦР) до числа українських земель, хоча це колишнє Дике поле було заселене та колонізоване ще козаками полковника Дзінковського (Зінковського) після трагедії Берестечка та Білоцерківського договору під час національно-визвольної революції 1648-1654 рр. під проводом Богдана Хмельницького [1, с. 28-29]. Однак, попри недалекоглядну політику М. Грушевського, С. Петлюри та В. Винниченка, збори Острогозького повіту одногласно визнали провід Центральної Ради й обрали до її складу Аркадія Животко та Панібрат-Васильківського з Валуйок. Відтак уже з'їзд селян Валуйського повіту виголосив вимогу про воз'єднання з Україною, зажадав знесення кордону між Харківською губернією та повітами Воронежського краю й вимагав від ЦР не визнавати його державним. Наскільки рішуче були налаштовані українці Східної Слобожанщини на воз'єднання з Україною, свідчить доля селянина із села Микитівки Валуйського повіту Ольшанського, який був обраний членом Центральної Ради, але згодом був розстріляний більшовиками. Стійкий і не зломлений у своїх етнонаціональних переконаннях, він перед стратою заспівав Національний Гімн «Ще не вмерла Україна» [7, с. 10-15, 31].

Уже у відповідь на III Універсал Центральної Ради українські структури регіону ухвалили скликати Селянський з'їзд усього Воронежського краю, котрому передували Острогозьке земське зібрання 25 листопада та кілька конференцій Української партії есерів, товариства «Просвіта», наради селянських спілок «Земля і воля» у слободі Пуховій. Упродовж жовтня також проводилися мітинги, з'їзди, сходи в різних місцях українського Подоння, що засвідчувало зростання зацікавлення мешканцями краю українською справою. На Селян-

ському з'їзді понад сто делегатів у категоричній формі вимагали негайного приєднання своїх теренів до УНР. Суголосною з настроєм зали була й резолюція форуму, за яку проголосували одногласно: селяни Острогожчини, Валуйківщини та Богучарського повіту просили Центральну Раду якнайшвидше перевести ці повіти до складу Української Республіки та призначити на місцях українську владу. Уже наступного дня текст резолюції відправили до Києва, а структурам Селянської Співки рекомендовано керуватися постановами Всеукраїнських селянських з'їздів [6, с. 38-43].

Обраний до складу Центральної Ради делегат А. Животко повідомляє, що у січні 1918 р. ЦР територію на сході поділила на кілька земель: Слобожанщину, Донеччину, Половецьку землю, Харків із околицями та Подонь. До останньої увійшли Острогозький, Бирюченський, Богучарський, Валуйківський та Коротоякський (частина) повіти Воронежської губернії. Межі Подоння майже збігалися з українським етнографічним кордоном, що проходив уздовж російської території.

Однак саме на цьому етапі загальноукраїнської революції проглядається непослідовність керівництва ЦР у Києві. Дивно, але факт: 21 квітня 1917 р. 115 членів Центральної Ради представляли на вечірньому засіданні власне Україну, Кубань, Бессарабію, Ростов-на-Дону, українців Кронштадту, однак майже мільйонна спільнота Воронежчини не була тут представлена [5, с. 70]. Зазначимо, що наступний керівник України П. Скоропадський вже не лише вимагав від Москви повернення до складу Гетьманщини південних районів Воронежської області, а й увів війська разом із кайзерівськими частинами Леопольда Баварського на ці терени. Відомий полководець Болбочан перед безприкладним штурмом перешийка й усього Криму спочатку визволяв терени Воронежчини. Та, попри все, ці землі залишилися у складі

Росії, адже мали стратегічне для неї значення не лише у військово-політичному аспекті, а й, зокрема, в економічному. Для Києва, певне, такі аргументи не мали значення. Як і доля мільйонної української спільноти Воронезького краю.

Знаменно, що на той час у руках очільників УНР були беззаперечні документи й факти, що додавали низку потужних аргументів на користь приєднання Воронезького краю, а ще – Кубані й Ставропілля, українських теренів Білгородщини, Курщини, Стародубщини, північної Прип'ятщини до України. А М. Грушевський безпосередньо був до цього причетний, адже ще в роки Першої світової війни, за царизму, став співавтором фундаментального наукового двотомника «Украинский народ в его прошлом и настоящем», який вийшов під редакцією професорів Ф. К. Волкова, М. С. Грушевського, М. М. Ковалевського, А. Ю. Кримського, М. І. Туган-Барановського й академіків Ф. Є. Корша та О. О. Шахматова (У 2 т.: Т. І. Петроград, 1914; Т. 2. Петроград, 1916). Саме наукові дослідження цих авторів видання з історії, етнографії, мови, географії тощо чітко окреслили ще до визвольних змагань початку ХХ ст. ареал українців на сході та південному сході в районі Севська, Білгорода, Корочі, Старого Оскола, Острогозька, Новохоперська – до впадіння р. Хопра в Дон; а далі, повз Ставрополь, він охоплює приріччя середньої р. Куми, повертає до П'ятигорська й доходить до Чорного моря. До територіального аналізу додається й демографічний зріз – відсоток українців у цих губерніях: у Воронезькому краї з 1967054 мешканців українцями були 854093 осіб. У Бирюченському, Богучарському й Острогозькому повітах губернії українці становили абсолютну більшість. В Курській губернії кожен третій мешканець був представником української спільноти, а в Білгородському та Ново-Оскольському повітах вони переважали. Однак, коли постала УНР, для її першого президента його ж дослідження (власне наукове дітище! – *Авт.*) не стало аргументом для приєднання цих українських теренів і мільйонів наших однокровних братів і сестер до Матері-України. Парадокс, але царизм (! – *Авт.*) у цьому відношенні був значно лояльнішим до проблеми українства на цих теренах, адже в двотомнику закарбовано резолюцію: «Петроград. Дозволено цензурою 15 декабря 1914 г.», що стало істиною в останній інстанції.

Натомість значно прагматичніше до питання територіальної приналежності хлібної Воронежчини поставилися російські більшовики, котрі не допустили плебісциту на українських теренах щодо входження в УРСР, проте в 1920-х – на початку 1930-х організували українізацію з відкриттям національних шкіл, вишів, театрів, газет і переведенням документації на рідну мову місцевих мешканців. А в 1932-1933 рр. організували, як і в усій Україні, Голодомор. Наскільки важливою ця область Центрального Чорнозем'я була для Москви, свідчить лише така деталь: якщо Кремль послав чинити етногеноцид безпосередньо в Україні керівника радян-

ського уряду В. Молотова, то у Воронезький край був делегований для цього де-юре керівник СРСР М. Калінін. Порівняно із Всесоюзним переписом 1926 р., який засвідчив понад мільйон українців у краї, вже наступний, 1937-го, показав, що їх стало на майже 600 тисяч менше. І це за тієї умови, що в 1934, 1935 і 1936 рр. відбулося певне зростання народжуваності у Воронезькій області. У наступні 50 років ХХ ст. суспільно-політичне, освітнє, літературно-мистецьке й культурне життя українців краю животіло лише в контексті колоніальної дійсності.

Національно-визвольні змагання кінця 1980 – початку 1990-х рр., які, зрештою, призвели до проголошення Незалежності України, також не стали бодай приводом до підвищення ролі української громади Воронезької області в РФ. Спалах національної самосвідомості, що був спричинений появою на карті світу України, не був використаний Києвом для тиску на Кремль із метою відкриття українських шкіл, вишів, національного телебачення, радіо, театрів тощо. Усе, що постало на Східній Слобожанщині українського, було досягнуто зусиллями самих мешканців краю. Найперше – місцевим українським товариством «Перевесло», яке очолив професор М. Бірюк. На початку 1990-х рр. у Воронежі було започатковано гуртки української мови в двох школах і одному ліцеї. Один такий функціонував у держуніверситеті на факультеті громадських професій [2, с. 117-118]. На кафедрі слов'янських мов цього вишу одна група на стаціонарній й одна на вічірньому відділенні також вивчали українську [3]. Була одна група, котра вивчала історію України. У районному центрі Богучар функціонувала група у школі ім. М. Шолохова. Періодично «Перевесло» проводило заходи з відзначення творчості Тараса Шевченка, Лесі Українки і свого земляка Миколи Костомарова. У родовому селі останнього, в Юрасівці Ольховатського району, зусиллями місцевих журналістів і педагогів було капітально відновлено будинок школи, на спорудження якої в ХІХ ст. дав кошти сам видатний історик і письменник, і відкрито в ньому музей. Було видано двома мовами збірник творів Євгена Плужника із презентацією в Національній Спільноті письменників України. Але найпотужнішим проявом національної свідомості наших братів на Воронежчині стало запровадження фестивалю слобідської української культури й мистецтва у Россосі, де в обов'язковій програмі були українські пісні, танці, декламування, образотворче мистецтво, вишивання, лозоплетіння тощо [8].

Проте більшість із перелічених досягнень українців Воронежчини із часом зникло, в першу чергу, освітні програми. Фактично якоїсь допомоги з боку урядових, інших офіційних структур у Києві не проглядалося. Сприяли лише деякі громадські організації та журналісти. Книги доставляли у Воронезький край працівники вінницької бібліотеки № 14, періодику й публіцистичну літературу, національні однострої для художньої самодіяльності – редакція газети «Молодь України», американська діаспора, вишиванки демонстрували майстри

декоративного мистецтва з Донбасу [4]. Одного разу в краї побувала делегація Товариства зв'язків із українцями за межами України. Однак системної й відчутної допомоги не спостерігалось. Хоча користь від діяльності українців Воронежчини була відчутною в дні Помаранчевої революції. Товариство «Перевесло» виступило тоді з відозвою до мешканців краю зберігати спокій і не довіряти офіційним заявам, котрі були спрямовані на дискредитацію України.

Із початком російської агресії в Україні взагалі будь-які зв'язки обірвалися. Хоча цей регіон і далі має стратегічне значення. Колись у Воронежі були лише структури бронетанкової дивізії російської армії. Нині це було розгорнуто в командування вже цілої армії. Саме у цьому місті формувалися в довжелезні колони так звані гумконвої, що доставляли невідомо що в окуповані райони Донбасу. У Борисоглібську розміщена авіабаза військово-повітряних сил РФ. Місцеві ЗМІ ведуть цілеспрямовану антиукраїнську агітацію, зокрема, й на переселенців із загарбаних Росією районів Луганщини та Донеччини.

В Україні десятиліттями існувало у системі вітчизняного радіо та телебачення державне мовлення за межі нашої країни, але адресні передачі навіть на сусіднє прикордоння не передбачені. Відсутні й засоби, за допомогою яких можна було би передавати правдиву інформацію з України на ці терени. Інформпростір натовість заповнила гібридна полова з району Останкіно.

Потрібні передавачі й ретранслятори принаймні на глибину до 50-100 км, бо більше й не треба, адже саме тут мешкають наші єдинокровні брати, але з російськими паспортами. Хоча що тут казати про Воронежчину, Білгородщину, Курщину, Кубань і Ставропілля, коли досі не доведено до логічного кінця таке ж питання щодо окупованих районів Луганської та Донецької областей, анексованих теренів Криму та Севастополя.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. – Харків: Дельта, 1993. – 256 с.: іл.;
 2. Бірюк М. Українська діаспора Воронежчини // Золоті ворота. – 1992. Вип. 2;
 3. Брязгунов Ю. Мова українців Подоння: джерела життєстійкості в умовах відірваності від материнського масиву // Молодь України. – 2005. – 15 лютого;
 4. Денисенко Д. Український десант у Воронежі // Східна Слобожанщина. – Пресовий бюлетень за 1995 рік;
 5. Дорошенко Д. Історія України: 1917 – 1923. – У 2 т. – Т. 1: Доба Центральної Ради. – К.: Темпора, 2002;
 6. Животко А. Визвольний рух на Подонню (рр. 1905 – 1918) // Літературно-Науковий Вісник. – Львів, 1927. – Річник XXVI. – Книжка 1. – Січень;
 7. Животко А. Острогщина – осередок Подоння. – Прага: Колос, 1942;
- Чалый П. Песни Слободского края // Россось. – 2001. – 3-9 жовтня.